

A. Vallfoder

Produktionen av högklassigt vallfoder börjar med att man mäter och studerar resultaten. Målen bestäms utifrån varje gårds specifika behov och de kan endast uppnås genom att beakta dem i planeringen och genomförandet av odlingen och skörden. Vall- eller grovfoder är fårets basfoder. I en ekonomisk utfodring utnyttjar man avkastningspotentialen hos den egna vallfodret effektivt; kostnadseffektivt vallfoder av hög kvalitet är nyckeln till ett lönsamt resultat. Grunden för vallproduktionen är god markkvalitet. Genom att sörja för åkerns vattenhushållning, gödsling och kalkning samt välja lämpliga växter samt genom att förlägga rätt odlingsåtgärder till rätt tidpunkt upprätthåller och förbättrar du markkvaliteten. En god markkvalitet

ger förutsättningar för en hög skördenivå som ökar odlingens lönsamhet. Groptestet är ett bra hjälpmedel för att bedöma markkvaliteten. Genom att förbättra kvaliteten på vallfodret kan man ofta få större tillskott för tillväxten än genom att öka mängden kraftfoder.

Nurmirehun tuotanto

PLANERING. Planeringen av vallodlingen ska göras för ett tidsspänn på flera år. Behovet av vallfoder och vallareal ska bedömas årligen. I bedömningen av behovet av vallfoder ska man beakta olika djurgruppers olika behov enligt produktionscykeln. Skiftesspecifika anteckningar ger information om vilka odlingsåtgärder och -tekniker som gett de bästa skördarna, och denna information kan användas som underlag för odlingsplanen. Av anteckningarna framgår också skördenivån, vilket är viktig information vid planeringen av en tillräcklig vallareal. Anteckningarna och odlingsåtgärderna bör analyseras kritiskt för att hitta utvecklingsområdena i odlingen och gårdens verksamhet. När skördenivåerna är bra produceras den mängd vall som behövs på en mindre areal. Sträva efter över 6 000 kg ts/ha.

Gården kan ha flera olika växtföljder i vallodlingen eller bara en. I planeringen av betes- och ensilagecirkulationen ska man också beakta åkrarnas avstånd från gårdscentrumet; transportfordonen för både djur och foder. Genom en bra planering kan man också uppnå en betydande arbetsbesparing. Målet för växtföljden i vallodlingen är att man varje år har lika stor vallareal för vall i olika åldrar.

ANLÄGGNING OCH RENOVERING AV VALL. Vallar kan renoveras genom att så vall efter vall eller genom att så vallfrö med skyddsådd. Renoveringen kan minskas eller förflyttas genom kompletteringssådd av vall. Vid anläggning lägger man grunden för alla kommande vallår. Vallen ska på hösten samma år när den sås vara tät och tillräckligt stark för att övervintra. Skyddsgrödan ska växa glest så att vallen som anläggs får tillräckligt mycket ljus under hela växtperioden och hinner stärkas efter att skyddsgrödan har skördats, innan vintern kommer. Om det finns luckor i vallen på hösten, kommer den inte att förtätas av sig självt, utan då finns det plats för ogräs. Mångsidiga fröblandningar som lämpar sig för respektive skifte och en tillräcklig såddmängd, gödsling och ogräsbekämpning är de viktigaste faktorerna vid vallanläggning. Dessutom ska man se till att jämna ut och kalka åkern, göra jordanalyser för att kontrollera jordens bördighet och utföra spårämnesgödsling.

När man har flera vallår bakom sig bör man bedöma behovet av kompletteringssådd under åkerbesök för att granska växtligheten. Det är också bra att utvärdera vällens täthet, mängd och kvalitet under besöken. Att följa växtligheten är viktigt också för att fastställa en optimal tidpunkt för skörden och en lämplig tidpunkt för skiftesbytet på betesmarkerna.

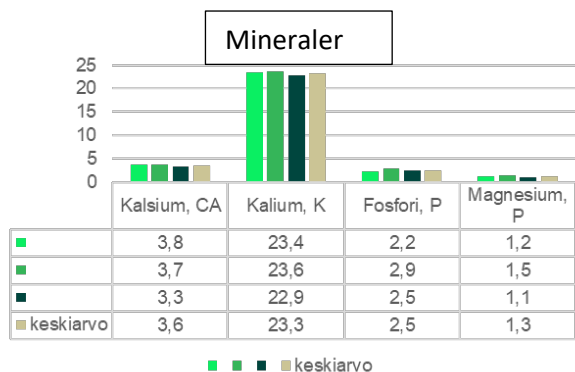

GÖDSLING. Målet med gödslingen är en högklassig vallskörd och balanserad gödsling. Gödslingen anpassas efter växternas behov. Vid gödslingen ska djurens krav på fodersammansättningen, vallens övervintring och sammansättningen av växtarter beaktas. Vid gödslingen ska man även iaktta kraven enligt EU-lagstiftningen. Gödsel som sprids tidigt på våren och genast efter skörden finns tillgänglig för växten genast när den börjar växa. På vallåkrar där man inte använder kompletterande industriella gödselmedel ska gödslingen genomföras på andra sätt: bland annat med kvävefixerande växter i fröblandningarna, grön gödslingsvall och användning av stallgödsel.

Skörden av och kvaliteten hos vallfoder

Vallens skördmängd påverkas i hög grad av skördestrategin; av hur många skördar som eftersträvas. Det lönar sig inte att dröja med skörden i hopp om en större skörd – detta kan leda till att D-värdet som beskriver fodrets kvalitet och smältbarhet kan sjunka för lågt. Uppfyllandet av gårdens mål ska följas upp årligen och verksamhetssätten vid behov korrigeras. Genom att förlägga skörden till rätt tidpunkt, ha rätt slätterhöjd och sköta ensileringen omsorgsfullt säkerställer man ett högklassigt vallfoder. Fel som gjorts vid skörden kan inte korrigeras i efterhand.

Det är bra att också analysera mineralerna i grovfodret. Utifrån analysen planeras mineralutfodringen av djuren och man får data för planeringen av odlingen.

Ett av de viktigaste besluten under året är fastställandet av tidpunkten för skörden. Den rätta skördetiden har väsentlig påverkan på vallfodrets kvalitet. När vallen växer sker förändringar i dess sammansättning, smältbarheten försämras. Även tillväxt- och väderförhållandena, odlingsåtgärderna samt växtarterna och -sorterna påverkar sammansättningen. Skördebeslut fattas genom att följa upp D-värdet som beskriver smältbarheten (Karpe, D-värdesprognos eller skördeprov av växtbeståndet) och växtbeståndets utveckling. Sträva efter ett högt D-värde för djur i sen produktionsfas, minst 680 g/kg ts.

Växande, digivande och högräktiga tackor

Börvärden för vallfoder:

D-värde 680–700

Råprotein g/kg ts 130–170

ME MJ/kg ts 11

Sintackor

Börvärden för vallfoder:

D-värde över 600

Råprotein g/kg ts 100–120

ME MJ/kg ts 9,6

Lyckad ensilering

Med tanke på utfodringen är det lika viktigt att ensileringen lyckas som att vallfodret är lättsmält. Välkonserverat ensilage doftar surt och innehåller inga skadliga mikrober eller felaktig fermentering, och det är också smakligt för djuren. Vallfoder kan också bärgas som torrhö; då plastar man in balarna eller lagrar dem på ett sådant sätt att vatten eller markfuktighet inte kan förstöra dem. Torrhö av god kvalitet dammar inte och är bladigt

HYGIEN. Vid slåtter ska man beakta en tillräcklig stubblängd. När stubben är tillräckligt lång minskar risken för att jord hamnar i vallfodret, och då har växterna tillräckligt med areal för att effektivt börja växa på nytt. Jordmaterial kan hamna i vallfodret till följd av slarvig läggning av slåttersträngar eller om man underlåter att jämna till (välta) ytan i samband med sådden. Jordmaterial i vallfoder medför en risk för insjuknande i listerios för får. Om stallgödsel har spridits ut på vall ska detta beaktas med tanke på hygienisk skörd.

SYREFRIHET. I välpackat ensilage upphör aktiviteten hos skadliga mikrober som behöver syre. Den anaerobiska fermenteringen börjar när fodret är lufttätt balat eller inplastat. På fårgårdar används balat ensilage ofta. Balarna ska plastas in i tillräckligt mycket plast; ju torrare fodret är, desto fler plastlager behövs. Platen är fel ställe att spara på. Det är bra att omgående flytta balarna till den plats där de ska förvaras eller vänta på att fermenteringen upphör innan de förflyttas. Processen tar cirka fyra veckor, och under denna tid är det bra att undvika onödig förflyttning av balarna. Hål i platen ska lappas omgående med lämplig tejp.

SURHET. Syrabaserade konserveringsmedel sänker pH-värdet snabbt. Effekten hos biologiska konserveringsmedel baserar sig på mjölksyrabakterier. Mjölksyrabakterierna använder sockren i fodret för att bilda mjölksyra. Mjölksyra är en konserverande syra som sänker fodrets pH-värde. Ensilage håller sig även utan konserveringsmedel när den syrefria miljön och hygien är som de ska, men fermenteringsprocessen är inte lika kontrollerad som vid ensilering med syra. Det är bra att fundera på användning av ensileringsmedel särskilt när förhållandena är utmanande under skördetiden.

Fäst uppmärksamhet vid lagringen. Hål ska tejpas genast. Stapla inte våta balar. Hantera balarna försiktigt.

B. Bete

Bete är ett ekologiskt och förmånligt utfodringssätt samt ett naturligt sätt för fåren att skaffa föda. När betet genomförs på ett bra sätt har det positiva verkningar för djurens välbefinnande och hälsa, bland annat muskelkonditionen. Får kan beta på både odlade betesåkrar och olika naturbetesmarker där det finns tillräckligt med lämplig föda för dem. Naturbete främjar den biologiska mångfalden.

Ett lyckat bete

När fåren betar hela sommaren är det viktigt att planera betet, bland annat med tanke på tillräckligt antal betesmarker och parasitbekämpningen. När man går igenom dessa faktorer i förväg blir rätt saker gjorda i rätt tid. Vid betesplaneringen ska man beakta djurantalet i betesgrupperna och betesmarkernas skördeavkastning, arealer samt avstånd till gårdscentrumet. Torr skogsbetesmark kan erbjuda tillräckligt med föda för en sintacka, men inte för mjölkproduktion eller för tillväxten av växande lamm. När lamm går på bete ska särskild uppmärksamhet fästas vid inte bara födans kvalitet och mängd, utan också vid att betesmarkerna är parasitfria. Genom att följa upp lammens tillväxt kan man bedöma betesmarkens tillräcklighet och den kommande slakttiden samt iaktta parasitsituationen. Det är bra att väga lammen med ungefär två veckors mellanrum och vuxna djur klassificeras regelbundet även när de går på bete. Syftet med betesstängsel är att hålla fåren i hagen samt hindra rovdjur från att komma in i hagen (rovdjursområden). Stängslen ska vara säkra för fåren. Stängseltypen väljs utifrån objektet; för åkerbeten kan elstängsel vara det bästa alternativet, medan nätstängsel kan fungera bäst på naturbetesmarker. Djuren ska vänjas vid stängslet (eltråd och -nät). På betet ska det finnas ett väderskydd eller så ska djuren kunna förflyttas till fårstallet. Om det finns tillräckligt mycket träd som ger skydd mot vädret behöver inget separat skydd byggas.

Till beteshagarna väljs smakliga och trampåliga vallväxtarter och -sorter med beaktande av jordarten och tillväxtförhållandena. Rensningslåtter av betesmarkerna hjälper till att hantera ogräs och säkerställer en tät växtlighet. Att topa gräset stimulerar produktionen av fler sidoskott. Djuren bör beta samma område mindre än två veckor, över tre veckor åt gången rekommenderas inte. En lämplig storlek för hagen bör fastställas utifrån flockens dagliga gräsbehov och betets avkastning. Växtligheten bör vara större än det kalkylmässiga behovet, eftersom en del av växtligheten trampas ned och en del förblir oätna till följd av selektivt ätande. Odlade betesmarker är en del av en aktiv växtföljdsplan där gödsling och växtskydd ska beaktas. Betesmarkerna ska renoveras tillräckligt ofta.

Bete och tilläggsutodring

På bra och högklassig betesmark behöver fåren inte kraftfoder. Gräset ska vara ungt, relativt kort och bladigt. Ungt gräs innehåller mer energi per kilogram torrsubstans än äldre gräs. Lagom långt betesgräs är cirka 15 cm långt, en gräshöjd under 5 cm begränsar ätandet och bromsar upp gräsets tillväxt. På betet ska det finnas rent vatten, mineraler och salt. Se till att det finns tillräckligt många dricksplatser vid vattenstationerna för flockdjur, så att alla djur hinner dricka tillräckligt när flocken besöker dricksplatsen. Underlagets skick vid dricksplatser och mineralstationer ska observeras och vid behov ska man byta plats.

När betesgräset håller på att ta slut ska tilläggsutodringen inledas i tid, både med tanke på djuren och på gräset. Ett litet kraftfodertillskott på betet kan vara på sin plats redan i mitten av juli, till exempel om gräset redan hunnit bli gammalt. Om det finns risk för att gräset tar slut helt ska djuren flyttas till ett skifte som du i varje fall tänker avsluta på hösten. Ge djuren tilläggsfoder på detta skifte. På så sätt undviker du överbetning på ett skifte som ingår i den aktiva växtföljden och gräset kan växa på nytt.

Betesmetoder

Den traditionella betesmetoden är kontinuerligt bete, där fåren betar på samma skifte under en längre tid, till och med hela sommaren. På detta sätt äter fåren gräset i samma takt som nytt gräs växer. Det är nästan omöjligt att hitta denna balans. Fördelen med kontinuerligt bete är att metoden inte kräver mycket arbete, och nackdelen är att det inte går att kontrollera endoparasiter och att betesmarkens skördenivå är dålig. Vad gäller gräset, kan de växter som djuren gillar mest till och med försvinna helt vid kontinuerligt bete: växterna blir uppätta så fort de börjar växa igen. En alltför kort viloperiod belastar växten, rötterna och bladen växer långsammare och växten dör. Under den sena växtsäsongen finns det vid kontinuerligt bete bara kvar växter som inte smakar för djuren eller växter med låg avkastning som vant sig vid kontinuerligt bete. Under årens lopp invaderar osmakliga växter arealen och betesmarkens kvalitet försämras ytterligare.

Ett bättre sätt än kontinuerligt bete är rotationsbete, där skiftena roteras. Rotationshastigheten mellan skiftena beror på många faktorer, såsom djurgrupperna, skördenivån, arbetskraften och sommarens väder. Det är dock viktigt att inga skiften över- eller underbetas. Det viktigaste är att man i ljuset av skördenivån och egenskaperna hos de egna skiftena funderar på vilken metod som fungerar bäst på gården.

Gårds-case: Rotationsbete, snabb rotation.

Fårnät runt hela betesskiftet (röd/svart). Betesskiftet är indelat i mindre skiften med elstängsel/el nätstängsel (gul linje). På de mindre skiftena tillsätts dagligen en remsa nytt gräs (blå linje). Mellanstängsel och vattenposter ska vara lätta att flytta. Som strategi för försommaren har man valt att skörda en del av gräset till ensilage och fåren får beta återväxten. Med denna strategi hinner gräset inte bli torrt och hårt och växa sig för långt.

Betessäsongen börjar i maj (tackor med sina lamm eller avvänjning inomhus). Om lammen har avvants före betessäsongen går några tackor (mödrarna till de yngsta lammen) på bete med lammen och lär dem hur man betar.

Avvänjning i juni, om avvänjning inte har gjorts före betessäsongen.

Lammen skickas till slakt direkt från betet; juli–oktober. Tillväxttid ungefär ~ 170 dygn. Dagligt tillväxtmål > 300 g/dygn.

Mellanstängslet flyttas framåt med 1–3 dagars mellanrum. På bilden syns gränsen för den nya remsan; fåren är på den nya remsan.

25 % timotej
10 % ängssvingel
15 % ängsgröe
11 % engelskt rajgräs
10 % mellanlusern
5 % rödsvingel
5 % vitklöver
5 % alsikeklöver
5% käringtand
2 % cikoria
3 % rörsvingel
2 % svartkämpar
2 % kummin

Exempel på betesblandning

Gårds-case: tackor på landskapsbete

1. Lammen avvänjs innan tackorna tas ut på bete. Tackorna är cirka 7–9 dagar på grovt torrt hö, så att de sinar. Man sköter klövarna och läser av numren innan djuren tas ut på bete.
2. Betet inleds i början av juni och avslutas, beroende på vädret, i mitten av september. Om ätandet upphör flyttas tackorna till en annan plats. Om alla skiften har betats, ges extra hö på åkerbetet.
3. Det finns 0,1–5 tackor per hektar.
4. På alla betesmarker finns skog som ger djuren skydd. Mineraler lämnas i tråg i samband med övervakningsbesöken. Olika typer av stängsel används, beroende på betesmarken; till exempel nätsstängsel med en eltråd ovanpå eller plaststolpar med 2–3 eltrådar och trästolpar i hörnen. Ett nätstängsel underlättar arbetet under sommaren, men är dyrt och tungt att sätta upp, särskilt i steniga områden. Eltrådsstängsel är arbetskrävande, eftersom man måste röja bort undervegetationen under trådarna, men går ganska snabbt att sätta upp, flytta och samla upp för vintern (åtminstone trådarna samlas in).

5. Djuren transporteras med ett hästsläp. Drömmen är att köpa en större traktordriven transportkärra. Största delen av betesmarkerna finns på ungefär 15 kilometers avstånd, men en betesmark finns längre bort och där utförs övervakningen av den närmaste personen. På de närliggande betesmarkerna utförs övervakning och vattenförsörjning under den dagliga rundan. Gården har ingen egen hund, men vid behov kan man be om hjälp av en bekant som har en hund. Före förflyttningen tar man in samlingsstängsel och lite spannmål så att fåren lär sig att komma till inhägnaden.
6. Betesmarkerna som bidrar till landskapsvården ger ekonomisk nytta, även om de också medför arbete. Naturbete är lämpligt foder för sintackor och förbättrar deras fysiska kondition. En del av åkerbetesmarkerna kan dessutom användas för foder- och spannmålsproduktion när tackorna äter på andra ställen under sommaren. Ökad mångfald, växter, insekter och så vidare anses vara viktiga, och dessutom är det roligt att titta på ett välvårdat landskap.
7. Man har inte råkat ut för skador orsakade av människor eller djur och ännu inte heller några rovsdjursattacker. I höstmörkret används Foxlight-lampor som skrämmar bort rovdjur. Man hoppas på att det något högre eltrådstängslet som ger en ordentlig stöt åtminstone i viss mån ska minska vargarnas vilja att ta sig in i hagen.

Mer om bete: [lampaan_laidunnusopas_pieni_resoluutio.pdf \(lammasyhdistys.fi\)](#)
[laskuri_maisemakohteiden_laiduntamiseen_2022-06-13-155941_easv.xlsx \(live.com\)](#)